

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक २ ॥

॥ दशक दुसरा : मूर्खलक्षणनाम ॥ २ ॥

समास पहिला : मूर्खलक्षण
॥ श्रीराम ॥
ॐ नमोजि गजानना । येकदंता त्रिनयना ।
कृपादृष्टि भक्तजना । अवलोकावें ॥ १ ॥
तुज नमूं वेदमाते । श्रीशारदे ब्रह्मसुते ।
अंतरी वसे कृपावंते । स्फूर्तिरूपें ॥ २ ॥
वंदून सद्गुरुचरण । करून रघुनाथस्मरण ।
त्यागार्थ मूर्खलक्षण । बोलिजेल ॥ ३ ॥
येक मूर्ख येक पढतमूर्ख । उभय लक्षणीं कौतुक ।
श्रोतीं सादर विवेक । केला पाहिजे ॥ ४ ॥
पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासीं निरूपण ।
सावध होऊनि विचक्षण । परिसोत पुढें ॥ ५ ॥
आतां प्रस्तुत विचार । लक्षणें सांगतां अपार ।
परि कांहीं येक तत्पर । होऊन एका ॥ ६ ॥
जे प्रपंचिक जन । जयांस नाहीं आत्मज्ञान ।
जे केवळ अज्ञान । त्यांचीं लक्षणें ॥ ७ ॥
जन्मला जयांचे उदरी । तयासि जो विरोध करी ।
सखी मानिली अंतुरी । तो येक मूर्ख ॥ ८ ॥
सांडून सर्वही गोत । स्त्रीआधेन जीवित ।
सांगे अंतरीची मात । तो येक मूर्ख ॥ ९ ॥
परस्त्रीसीं प्रेमा धरी । श्वशुरगृही वास करी ।
कुळेंविण कन्या वरी । तो येक मूर्ख ॥ १० ॥
समर्थावरी अहंता । अंतरी मानी समता ।
सामर्थ्येविण करी सत्ता । तो येक मूर्ख ॥ ११ ॥
आपली आपण करी स्तुती । स्वदेशी भोगी विपत्ति ।
सांगे वडिलांची कीर्ती । तो येक मूर्ख ॥ १२ ॥
अकारण हास्य करी । विवेक सांगतां न धरी ।
जो बहुतांचा वैरी । तो येक मूर्ख ॥ १३ ॥
आपुलीं धरूनियां दुरी । पराव्यासीं करी मीत्री ।
परन्यून बोले रात्री । तो येक मूर्ख ॥ १४ ॥
बहुत जागते जन । त्यांमध्ये करी शयन ।
परस्थळीं बहु भोजन- । करी, तो येक मूर्ख ॥ १५ ॥
मान अथवा अपमान । स्वयें करी परिच्छिन्न ।
सप्त वेसनीं जयाचें मन । तो येक मूर्ख ॥ १६ ॥
धरून परावी आस । प्रेतन सांडी सावकास ।
निसुगाईचा संतोष- । मानी, तो येक मूर्ख ॥ १७ ॥

घरीं विवेक उमजे । आणि सभेमध्ये लाजे ।
शब्द बोलतां निर्बुजे । तो येक मूर्ख ॥ १८ ॥
आपणाहून जो श्रेष्ठ । तयासीं अत्यंत निकट ।
सिकवेणेचा मानी वीट । तो येक मूर्ख ॥ १९ ॥
नायेके त्यांसी सिकवी । वडिलांसी जाणीव दावी ।
जो आरजास गोवी । तो येक मूर्ख ॥ २० ॥
येकायेकीं येकसरा । जाला विषईं निलाजिरा ।
मर्यादा सांडून सैरा- । वर्ते, तो येक मूर्ख ॥ २१ ॥
औषध न घे असोन वेथा । पथ्य न करी सर्वथा ।
न मिळे आलिया पदार्था । तो येक मूर्ख ॥ २२ ॥
संगेविण विदेश करी । वोळखीविण संग धरी ।
उडी घाली माहापुरी । तो येक मूर्ख ॥ २३ ॥
आपणास जेथें मान । तेथें अखंड करी गमन ।
रक्षूं नेणे मानाभिमान । तो येक मूर्ख ॥ २४ ॥
सेवक जाला लक्ष्मीवंत । तयाचा होय अंकित ।
सर्वकाळ दुश्चित्त । तो येक मूर्ख ॥ २५ ॥
विचार न करितां कारण । दंड करी अपराधेविण ।
स्वल्पासाठीं जो कृपण । तो येक मूर्ख ॥ २६ ॥
देवलंड पितुलंड । शक्तिवीण करी तोड ।
ज्याचे मुखीं भंडउभंड । तो येक मूर्ख ॥ २७ ॥
घरीच्यावरी खाय दाढा । बाहेरी दीन बापुडा ।
ऐसा जो कां वेड मूढा । तो येक मूर्ख ॥ २८ ॥
नीच यातीसीं सांगात । परांगनेसीं येकांत ।
मार्गें जाय खात खात । तो येक मूर्ख ॥ २९ ॥
स्वयें नेणे परोपकार । उपकाराचा अनोपकार ।
करी थोडें बोले फार । तो येक मूर्ख ॥ ३० ॥
तपीळ खादाड आळसी । कुश्चीळ कुटीळ मानसीं ।
धारीष्ट नाहीं जयापासीं । तो येक मूर्ख ॥ ३१ ॥
विद्या वैभव ना धन । पुरुषार्थ सामर्थ्य ना मान ।
कोरडाच वाहे अभिमान । तो येक मूर्ख ॥ ३२ ॥
लंडी लटिका लाबाड । कुकर्मी कुटीळ निचाड ।
निद्रा जयाची वाड । तो येक मूर्ख ॥ ३३ ॥
उंची जाऊन वस्त्र नेसे । चौबारां बाहेरी बैसे ।
सर्वकाळ नग्न दिसे । तो येक मूर्ख ॥ ३४ ॥
दंत चक्षु आणि घ्राण । पाणी वसन आणि चरण ।
सर्वकाळ जयाचे मळिण । तो येक मूर्ख ॥ ३५ ॥
वैधृति आणि वितिपात । नाना कुमुहूर्तें जात ।
अपशकुनें करी घात । तो येक मूर्ख ॥ ३६ ॥

क्रोधें अपमानें कुबुद्धि । आपणास आपण वधी ।
 जयास नाही वृढ बुद्धि । तो येक मूर्ख ॥ ३७ ॥
 जिवलगांस परम खेदी । सुखाचा शब्द तोहि नेदी ।
 नीच जनास वंदी । तो येक मूर्ख ॥ ३८ ॥
 आपणास राखे परोपरी । शरणागतांस अब्हेरी ।
 लक्ष्मीचा भरवसा धरी । तो येक मूर्ख ॥ ३९ ॥
 पुत्र कळत्र आणी दारा । इतुकाचि मानुनियां थारा ।
 विसरोन गेला ईश्वरा । तो येक मूर्ख ॥ ४० ॥
 जैसें जैसें करावें । तैसें तैसें पावावें ।
 हे जयास नेणवे । तो येक मूर्ख ॥ ४१ ॥
 पुरुषाचेनि अष्टगुणें । स्त्रियांस ईश्वरी देणें ।
 ऐशा केल्या बहुत जेणें । तो येक मूर्ख ॥ ४२ ॥
 दुर्जनाचेनि बोलें । मर्यादा सांडून चाले ।
 दिवसा झांकिले डोळे । तो येक मूर्ख ॥ ४३ ॥
 देवद्रोही गुरुद्रोही । मातृद्रोही पितृद्रोही ।
 ब्रह्मद्रोही स्वामीद्रोही । तो येक मूर्ख ॥ ४४ ॥
 परपीडेचें मानी सुख । परसंतोषाचें मानी दुःख ।
 गेले वस्तूचा करी शोक । तो येक मूर्ख ॥ ४५ ॥
 आदरेंविण बोलणें । न पुसतां साक्ष देणें ।
 निंद्य वस्तु आंगिकारणें । तो येक मूर्ख ॥ ४६ ॥
 तुक तोडून बोले । मार्ग सांडून चाले ।
 कुकमीं मित्र केले । तो येक मूर्ख ॥ ४७ ॥
 पत्य राखों नेणें कदा । विनोद करी सर्वदा ।
 हासतां खिजे पेटे द्वंदा । तो येक मूर्ख ॥ ४८ ॥
 होड घाली अवघड । काजेंविण करी बडबड ।
 बोलोंचि नेणे मुखजड । तो येक मूर्ख ॥ ४९ ॥
 वस्त्र शास्त्र दोनी नसे । उंचे स्थळीं जाऊन बैसे ।
 जो गोत्रजांस विश्वासे । तो येक मूर्ख ॥ ५० ॥
 तश्करासी वोळखी सांगे । देखिली वस्तु तेचि मागे ।
 आपलें आन्हीत करी रागें । तो येक मूर्ख ॥ ५१ ॥
 हीन जनासी बरोबरी । बोल बोलें सरोत्तरी ।
 वामहस्तें प्राशन करी । तो येक मूर्ख ॥ ५२ ॥
 समर्थासीं मत्सर धरी । अलभ्य वस्तूचा हेवा करी ।
 घरीचा घरी करी चोरी । तो येक मूर्ख ॥ ५३ ॥
 सांडूनियां जगदीशा । मनुष्याचा मानी भर्वसा ।
 सार्थकेंविण वेंची वयसा । तो येक मूर्ख ॥ ५४ ॥
 संसारदुःखाचेनि गुणें । देवास गाळी देणें ।
 मैत्राचें बोले उणें । तो येक मूर्ख ॥ ५५ ॥
 अल्प अन्याय क्षमा न करी । सर्वकाळ धारकी धरी ।
 जो विस्वासघात करी । तो येक मूर्ख ॥ ५६ ॥
 समर्थाचे मनींचे तुटे । जयाचेनि सभा विटे ।
 क्षणा बरा क्षणा पालटे । तो येक मूर्ख ॥ ५७ ॥
 बहुतां दिवसांचे सेवक । त्यागून ठेवी आणिक ।

ज्याची सभा निनायेक । तो येक मूर्ख ॥ ५८ ॥
 अनीतीनें द्रव्य जोडी । धर्म नीति न्याय सोडी ।
 संगतीचें मनुष्य तोडी । तो येक मूर्ख ॥ ५९ ॥
 घरीं असोन सुंदरी । जो सदांचा परद्वारी ।
 बहुतांचे उच्छिष्ट अंगीकारी । तो येक मूर्ख ॥ ६० ॥
 आपुलें अर्थ दुसऱ्यापासीं । आणी दुसऱ्याचें अभिळासी ।
 पर्वत करी हीनासी । तो येक मूर्ख ॥ ६१ ॥
 अतिताचा अंत पाहे । कुग्रामामधें राहे ।
 सर्वकाळ चिंता वाहे । तो येक मूर्ख ॥ ६२ ॥
 दोघे बोलत असती जेथें । तिसरा जाऊन बैसे तेथें ।
 डोई खाजवी दोही हातें । तो येक मूर्ख ॥ ६३ ॥
 उदकामधें सांडी गुरळी । पायें पायें कांडोळी ।
 सेवा करी हीन कुळीं । तो येक मूर्ख ॥ ६४ ॥
 स्त्री बाळका सलगी देणें । पिशाच्या सन्निध बैसणें ।
 मर्यादेविण पाळी सुणें । तो येक मूर्ख ॥ ६५ ॥
 परस्त्रीसीं कळह करी । मुकी वस्तु निघातें मारी ।
 मूर्खाची संगती धरी । तो येक मूर्ख ॥ ६६ ॥
 कळह पाहात उभा राहे । तोडविना कौतुक पाहे ।
 खरें अस्ता खोटें साहे । तो येक मूर्ख ॥ ६७ ॥
 लक्ष्मी आलियावरी । जो मागील वोळखी न धरी ।
 देवीं ब्राह्मणीं सत्ता करी । तो येक मूर्ख ॥ ६८ ॥
 आपलें काज होये तंवरी । बहुसाल नम्रता धरी ।
 पुढीलांचें कार्य न करी । तो येक मूर्ख ॥ ६९ ॥
 अक्षरें गाळून वाची । कां तें घाली पदरिचीं ।
 नीघा न करी पुस्तकाची । तो येक मूर्ख ॥ ७० ॥
 आपण वाचीना कधीं । कोणास वाचावया नेदी ।
 बांधोन ठेवी बंदी । तो येक मूर्ख ॥ ७१ ॥
 ऐसीं हें मूर्खलक्षणें । श्रवणें चातुर्य बाणे ।
 चीत्त देउनियां शहाणे । ऐकती सदा ॥ ७२ ॥
 लक्षणें अपार असती । परी कांहीं येक येथामती ।
 त्यागार्थ बोलिलें श्रोतीं । क्षमा केलें पाहिजे ॥ ७३ ॥
 उत्तम लक्षणें घ्यावीं । मूर्खलक्षणें त्यागावीं ।
 पुढिले समासी आघवीं । निरोपिलीं ॥ ७४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मूर्खलक्षणनाम
 समास पहिला ॥ १ ॥ २ ॥

समास दुसरा : उत्तम लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

श्रोतां व्हावें सावधान । आतां सांगतो उत्तम गुण ।
 जेणें करितां बाणे खुण । सर्वज्ञपणाची ॥ १ ॥
 वाट पुसल्याविण जाऊं नये । फळ वोळखिल्याविण खाऊं नये ।
 पडिली वस्तु घेऊं नये । येकायेकी ॥ २ ॥
 अति वाद करूं नये । पोटीं कपट धरूं नये ।
 शोधल्याविण करूं नये । कुळहीन कांता ॥ ३ ॥

विचारेंविण बोलों नये । विवंचनेविण चालों नये ।
 मयादेविण हालों नये । कांहीं येक ॥ ४ ॥
 प्रीतीविण रुसों नये । चोरास वोळखी पुसों नये ।
 रात्री पंथ क्रमूं नये । येकायेकी ॥ ५ ॥
 जनीं आर्जव तोडूं नये । पापद्रव्य जोडूं नये ।
 पुण्यमार्ग सोडूं नये । कदाकाळीं ॥ ६ ॥
 निंदा द्वेष करूं नये । असत्संग धरूं नये ।
 द्रव्यदारा हरूं नये । बळात्कारें ॥ ७ ॥
 वक्तयास खोदूं नये । ऐक्यतेसी फोडूं नये ।
 विद्याभ्यास सोडूं नये । कांहीं केल्या ॥ ८ ॥
 तोडाळासि भांडों नये । वाचाळासी तंडों नये ।
 संतसंग खंडूं नये । अंतर्यामीं ॥ ९ ॥
 अति क्रोध करूं नये । जिवलगांस खेदूं नये ।
 मनीं वीट मानूं नये । सिकवणेचा ॥ १० ॥
 क्षणाक्षणां रुसों नये । लटिका पुरुषार्थ बोलों नये ।
 केल्याविण सांगों नये । आपला पराक्रमु ॥ ११ ॥
 बोलिला बोल विसरों नये । प्रसंगी सामर्थ्य चुकों नये ।
 केल्याविण निखंदूं नये । पुढिलांसि कदा ॥ १२ ॥
 आळसें सुख मानूं नये । चाहाडी मनास आणूं नये ।
 शोधिल्याविण करूं नये । कार्य कांहीं ॥ १३ ॥
 सुखा आंग देऊं नये । प्रेतन पुरुषें सांडूं नये ।
 कष्ट करितां त्रासों नये । निरंतर ॥ १४ ॥
 सभेमध्ये लाजों नये । बाष्कळपणें बोलों नये ।
 पैज होड घालूं नये । कांहीं केल्या ॥ १५ ॥
 बहुत चिंता करूं नये । निसुगपणें राहों नये ।
 परस्त्रीतें पाहों नये । पापबुद्धी ॥ १६ ॥
 कोणाचा उपकार घेऊं नये । घेतला तरी राखों नये ।
 परपीडा करूं नये । विस्वासघात ॥ १७ ॥
 शोच्येंविण असों नये । मळिण वस्त्र नेसों नये ।
 जाणारास पुसों नये । कोठें जातोस म्हणौनी ॥ १८ ॥
 व्यापकपण सांडूं नये । पराधेन होऊं नये ।
 आपलें वोडें घालूं नये । कोणीयेकासी ॥ १९ ॥
 पत्रेंविण पर्वत करूं नये । हीनाचें रुण घेऊं नये ।
 गोहीविण जाऊं नये । राजद्वारा ॥ २० ॥
 लटिकी जाजू घेऊं नये । सभेस लटिकें करूं नये ।
 आदर नस्तां बोलों नये । स्वभाविक ॥ २१ ॥
 आदखणेपण करूं नये । अन्यायेंविण गांजू नये ।
 अवनीतीनें वर्तों नये । आंगबळें ॥ २२ ॥
 बहुत अन्न खाऊं नये । बहुत निद्रा करूं नये ।
 बहुत दिवस राहूं नये । पिसुणाचेथें ॥ २३ ॥
 आपल्याची गोही देऊं नये । आपली कीर्ती वर्णूं नये ।
 आपलें आपण हांसों नये । गोष्टी सांगोनी ॥ २४ ॥
 धूम्रपान घेऊं नये । उन्मत्त द्रव्य सेवूं नये ।

बहुचकासी करूं नये । मैत्री कदा ॥ २५ ॥
 कामेंविण राहों नये । नीच उत्तर साहों नये ।
 आसुदें अन्न सेऊं नये । वडिलांचेंहि ॥ २६ ॥
 तोंडीं सीवी असों नये । दुसऱ्यास देखोन हांसों नये ।
 उणें अंगी संचारों नये । कुळवंताचे ॥ २७ ॥
 देखिली वस्तु चोरूं नये । बहुत कृपण होऊं नये ।
 जिवलगांसी करूं नये । कळह कदा ॥ २८ ॥
 येकाचा घात करूं नये । लटिकी गोही देऊं नये ।
 अप्रमाण वर्तों नये । कदाकाळीं ॥ २९ ॥
 चाहाडी चोरी धरूं नये । परद्वार करूं नये ।
 मागें उणें बोलों नये । कोणीयेकाचें ॥ ३० ॥
 समई यावा चुकों नये । सत्त्वगुण सांडूं नये ।
 वैरियांस दंडूं नये । शरण आलियां ॥ ३१ ॥
 अल्पधनें माजों नये । हरिभक्तीस लाजों नये ।
 मयादेविण चालों नये । पवित्र जनीं ॥ ३२ ॥
 मुखासीं संमंध पडों नये । अंधारी हात घालूं नये ।
 दुश्चितपणें विसरों नये । वस्तु आपुली ॥ ३३ ॥
 स्नानसंध्या सांडूं नये । कुळाचार खंडूं नये ।
 अनाचार मांडूं नये । चुकुरपणें ॥ ३४ ॥
 हरिकथा सांडूं नये । निरूपण तोडूं नये ।
 परमार्थास मोडूं नये । प्रपंचबळें ॥ ३५ ॥
 देवाचा नवस बुडऊं नये । आपला धर्म उडऊं नये ।
 भलते भरीं भरो नये । विचारेंविण ॥ ३६ ॥
 निष्ठुरपण धरूं नये । जीवहत्या करूं नये ।
 पाऊस देखोन जाऊं नये । अथवा अवकाळीं ॥ ३७ ॥
 सभा देखोन गळों नये । समई उत्तर टळों नये ।
 धिःकारितां चळों नये । धारिष्ट आपुलें ॥ ३८ ॥
 गुरुविरहित असों नये । नीच यातीचा गुरु करूं नये ।
 जिणें शाश्वत मानूं नये । वैभवेसीं ॥ ३९ ॥
 सत्यमार्ग सांडूं नये । असत्य पंथें जाऊं नये ।
 कदा अभिमान घेऊं नये । असत्याचा ॥ ४० ॥
 अपकीर्ति ते सांडावी । सद्कीर्ति वाढवावी ।
 विवेकें दृढ धरावी । वाट सत्याची ॥ ४१ ॥
 नेघतां हे उत्तम गुण । तें मनुष्य अवलक्षण ।
 ऐक तयांचे लक्षण । पुढिले समासीं ॥ ४२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उत्तमलक्षणनाम
 समास दुसरा ॥ २ ॥ २ ॥

समास तिसरा : कुविद्या लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥
 ऐका कुविद्येची लक्षणें । अति हीनें कुलक्षणें ।
 त्यागार्थ बोलिलीं ते श्रवणें । त्याग घडे ॥ १ ॥
 ऐका कुविद्येचा प्राणी । जन्मा येऊन केली हानी ।
 सांगिजेल येही लक्षणी । वोळखावा ॥ २ ॥

कुविद्येचा प्राणी असे । तो कठिण निरूपणें त्रासे ।
अवगुणाची समृद्धि असे । म्हणौनियां ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥

काम क्रोध मद मत्सर । लोभ दंभ तिरस्कार ।
गर्व ताठा अहंकार । द्वेष विषाद विकल्पी ॥ ४ ॥
आशा ममता तृष्णा कल्पना । चिंता अहंता कामना भावना ।
असूया अविद्या ईषणा वासना । अतृप्ती लोलंगता ॥ ५ ॥
इच्छा वांछ्या चिकिच्छा निंदा । आनित्य ग्रामणी मस्ती सदा ।
जाणीव अवज्ञा विपत्ती आपदा । दुर्वृत्ती दुर्वासना ॥ ६ ॥
स्पर्धा खटपट आणि चटचट । तर्हे झटपट आणि वटवट ।
सदा खटपट आणि लटपट । परम वेथा कुविद्या ॥ ७ ॥
कुरूप आणि कुलक्षण । अशक्त आणि दुर्जन ।
दरिद्री आणि कृपण । आतिशयेंसी ॥ ८ ॥
आळसी आणि खादाड । दुर्बळ आणि लाताड ।
तुटक आणि लाबाड । आतिशयेंसी ॥ ९ ॥
मूर्ख आणि तपीळ । वेडें आणि वाचाळ ।
लटिकें आणि तोंडाळ । आतिशयेंसी ॥ १० ॥
नेणे आणि नायके । न ये आणि न सीके ।
न करी आणि न देखे । अभ्यास दृष्टी ॥ ११ ॥
अज्ञान आणि अविस्वासी । छळवादी आणि दोषी ।
अभक्त आणि भक्तांसी । देखों सकेना ॥ १२ ॥
पापी आणि निंदक । कष्टी आणि घातक ।
दुःखी आणि हिंसक । आतिशयेंसी ॥ १३ ॥
हीन आणि कृत्रिमी । रोगी आणि कुकर्मी ।
आचंगुल आणि अधर्मी । वासना रमे ॥ १४ ॥
हीन देह आणि ताठा । अप्रमाण आणि फांटा ।
बाष्कळ आणि करंटा । विवेक सांगे ॥ १५ ॥
लंडी आणि उन्मत्त । निकामी आणि डुल्लत ।
भ्याड आणि बोलत । पराक्रमु ॥ १६ ॥
कनिष्ठ आणि गर्विष्ठ । नुपरतें आणि नष्ट ।
द्वेषी आणि भ्रष्ट । आतिशयेंसी ॥ १७ ॥
अभिमानी आणि निसंगळ । वोडगस्त आणि खळ ।
दंभिक आणि अनर्गळ । आतिशयेंसी ॥ १८ ॥
वोखटे आणि विकारी । खोटे आणि अनोपकारी ।
अवलक्षण आणि धिःकारी । प्राणिमात्रांसी ॥ १९ ॥
अल्पमती आणि वादक । दीनरूप आणि भेदक ।
सूक्ष्म आणि त्रासक । कुशब्दें करूनि ॥ २० ॥
कठिणवचनी कर्कशवचनी । कापत्यवचनी संदेहवचनी ।
दुःखवचनी तीव्रवचनी । क्रूर निष्ठुर दुरात्मा ॥ २१ ॥
न्यूनवचनी पैशून्यवचनी । अशुभवचनी अनित्यवचनी ।

द्वेषवचनी अनृत्यवचनी । बाष्कळवचनी धिःकारु ॥ २२ ॥
कपटी कुटीळ गाद्याळ । कुट्टे कुचर नट्याळ ।
कोपी कुधन टवाळ । आतिशयेंसी ॥ २३ ॥
तपीळ तामस अविचार । पापी अनर्थी अपस्मार ।
भूत समंधी संचार । आंगी वसे ॥ २४ ॥
आत्महत्यारा स्त्रीहत्यारा । गोहत्यारा ब्रह्महत्यारा ।
मातृहत्यारा पितृहत्यारा । माहापापी पतित ॥ २५ ॥
उणें कुपात्र कुतर्की । मित्रद्रोही विस्वासघातकी ।
कृतघ्न तल्पकी नारकी । अतित्याई जल्पक ॥ २६ ॥
किंत भांडण झगडा कळहो । अधर्म अनराहाटी शोकसंग्रहो ।
चाहाड वेसनी विग्रहो । निग्रहकर्ता ॥ २७ ॥
द्वाड आपेसी वोंगळ । चाळक चुंबक लच्याळ ।
स्वार्थी अभिळासी वोढाळ । आदत्त झोड आदखणा ॥ २८ ॥
शठ शुभ कातरु । लंड तमुंड सिंतरु ।
बंड पाषांड तश्करु । अपहारकर्ता ॥ २९ ॥
धीट सैराट मोकाट । चाट चावट वाजट ।
थोट उद्धट लंपट । बटवाल कुबुद्धी ॥ ३० ॥
मारेकरी वरपेकरी । दरवडेकरी खाणोरी ।
मैंद भोंदु परद्वारी । भुररेकरी चेटकी ॥ ३१ ॥
निशंक निलाजिरा कळभंट । टौणपा लौंद धट उद्धट ।
ठस ठोंबस खट नट । जगभांड विकारी ॥ ३२ ॥
अधीर आळिका अनाचारी । अंध पंगु खोकलेंकरी ।
थोटा बधिर दमेकरी । तन्ही ताठा न संडी ॥ ३३ ॥
विद्याहीन वैभवहीन । कुळहीन लक्ष्मीहीन ।
शक्तिहीन सामर्थ्यहीन । अदृष्टहीन भिकारी ॥ ३४ ॥
बळहीन कळाहीन । मुद्राहीन दीक्षाहीन ।
लक्षणहीन लावण्यहीन । आंगहीन विपारा ॥ ३५ ॥
युक्तिहीन बुद्धिहीन । आचारहीन विचारहीन ।
क्रियाहीन सत्वहीन । विवेकहीन संशई ॥ ३६ ॥
भक्तिहीन भावहीन । ज्ञानहीन वैराग्यहीन ।
शांतिहीन क्षमाहीन । सर्वहीन क्षुल्लकु ॥ ३७ ॥
समयो नेणे प्रसंग नेणे । प्रेत्त नेणे अभ्यास नेणे ।
आर्जव नेणे मैत्री नेणे । कांहींच नेणे अभागी ॥ ३८ ॥
असो ऐसे नाना विकार । कुलक्षणाचें कोठार ।
ऐसा कुविद्येचा नर । श्रोतीं वोळखावा ॥ ३९ ॥
ऐसी कुविद्येचीं लक्षणें । ऐकोनि त्यागची करणें ।
अभिमानें तन्हें भरणें । हें विहित नव्हें ॥ ४० ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कुविद्यालक्षणनाम
समास तिसरा ॥ ३ ॥ २.३

समास चवथा : भक्ति निरूपण
॥ श्रीराम ॥
नाना सुकृताचें फळ । तो हा नरदेह केवळ ।
त्याहिमधें भाग्य सफळ । तरीच सन्मार्ग लागे ॥ १ ॥

नरदेही विशेष ब्राह्मण । त्याहीवरी संध्यास्नान ।
 सद्वासना भगवद्भजन । घडे पूर्वपुण्ये ॥ २ ॥
 भगवद्भक्ति हे उत्तम । त्याहिवरी सत्समागम ।
 काळ सार्थक हाचि परम । लाभ, जाणावा ॥ ३ ॥
 प्रेमप्रीतीचा सद्भाव । आणी भक्तांचा समुदाव ।
 हरिकथा मोहोत्साव । तेणें प्रेमा दुणावे ॥ ४ ॥
 नरदेही आलियां येक । कांही करावें सार्थक ।
 जेणें पाविजे परलोक । परम दुल्लभ जो ॥ ५ ॥
 विधियुक्त ब्रह्मकर्म । अथवा दया दान धर्म ।
 अथवा करणें सुगम । भजन भगवंताचें ॥ ६ ॥
 अनुतापें करावा त्याग । अथवा करणें भक्तियोग ।
 नाही तरी धरणें संग । साधुजनाचा ॥ ७ ॥
 नाना शास्त्रे धांडोळावी । अथवा तीर्थे तरी करावी ।
 अथवा पुरश्चरणें बरवी । पापक्षयाकारणें ॥ ८ ॥
 अथवा कीजे परोपकार । अथवा ज्ञानाचा विचार ।
 निरूपणीं सारासार । विवेक करणें ॥ ९ ॥
 पाळावी वेदांची आज्ञा । कर्मकांड उपासना ।
 जेणें होइजे ज्ञाना- । आधिकारपात्र ॥ १० ॥
 काया वाचा आणी मनें । पत्रें पुष्पें फळें जीवनें ।
 कांही तरी येका भजनें । सार्थक करावें ॥ ११ ॥
 जन्मा आलियाचें फळ । कांही करावें सफळ ।
 ऐसें न करितां निर्फळ । भूमिभार होये ॥ १२ ॥
 नरदेहाचे उचित । कांही करावें आत्महित ।
 येथानुशक्त्या चित्तवित्त । सर्वोत्तमीं लावावें ॥ १३ ॥
 हें कांहीच न धरी जो मनीं । तो मृत्युप्राय वर्ते जनीं ।
 जन्मा येऊन तेणें जननी । वायांच कष्टविली ॥ १४ ॥
 नाही संध्या नाही स्नान । नाही भजन देवतार्चन ।
 नाही मंत्र जप ध्यान । मानसपूजा ॥ १५ ॥
 नाही भक्ति नाही प्रेम । नाही निष्ठा नाही नेम ।
 नाही देव नाही धर्म । अतीत अभ्यागत ॥ १६ ॥
 नाही सद्बुद्धि नाही गुण । नाही कथा नाही श्रवण ।
 नाही अध्यात्मनिरूपण । ऐकिलें कदां ॥ १७ ॥
 नाही भल्यांची संगती । नाही शुद्ध चित्तवृत्ती ।
 नाही कैवल्यची प्राप्ती । मिथ्यामदें ॥ १८ ॥
 नाही नीति नाही न्याये । नाही पुण्याचा उपाये ।
 नाही परत्रीची सोये । युक्तायुक्त क्रिया ॥ १९ ॥
 नाही विद्या नाही वैभव । नाही चातुर्याचा भाव ।
 नाही कळा नाही लाघव । रम्यसरस्वतीचें ॥ २० ॥
 शांती नाही क्षमा नाही । दीक्षा नाही मैत्री नाही ।
 शुभाशुभ कांहीच नाही । साधनादिक ॥ २१ ॥
 सुचि नाही स्वधर्म नाही । आचार नाही विचार नाही ।
 आरत्र नाही परत्र नाही । मुक्त क्रिया मनाची ॥ २२ ॥
 कर्म नाही उपासना नाही । ज्ञान नाही वैराग्य नाही ।

योग नाही धारिष्ट नाही । कांहीच नाही पाहातां ॥ २३ ॥
 उपरती नाही त्याग नाही । समता नाही लक्षण नाही ।
 आदर नाही प्रीति नाही । परमेश्वराची ॥ २४ ॥
 परगुणाचा संतोष नाही । परोपकारें सुख नाही ।
 हरिभक्तीचा लेश नाही । अंतर्यामी ॥ २५ ॥
 ऐसे प्रकारीचे पाहातां जन । ते जीतचि प्रेतासमान ।
 त्यांसी न करावें भाषण । पवित्र जनीं ॥ २६ ॥
 पुण्यसामग्री पुरती । तयासीच घडें भगवद्भक्ती ।
 जें जें जैसें करिती । ते पावती तैसेंचि ॥ २७ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे भक्तिनिरूपणनाम
 समास चवथा ॥ ४ ॥ २.४

समास पांचवा : रजोगुण लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥
 मुळीं देह त्रिगुणाचा । सत्त्वरजतमाचा ।
 त्यामध्ये सत्त्वाचा । उत्तम गुण ॥ १ ॥
 सत्त्वगुणें भगवद्भक्ती । रजोगुणें पुनरावृत्ती ।
 तमोगुणें अधोगती । पावति प्राणी ॥ २ ॥
 श्लोक ॥ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
 जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥
 त्यांतहि शुद्ध आणी सबळ । तेहि बोलिजेति सकळ ।
 शुद्ध तेंचि जें निर्मळ । सबळ बाधक जाणावें ॥ ३ ॥
 शुद्धसबळाचें लक्षण । सावध परिसा विचक्षण ।
 शुद्ध तो परमार्थी जाण । सबळ तो संसारिक ॥ ४ ॥
 तयां संसारिकांची स्थिती । देही त्रिगुण वर्तती ।
 येक येतां दोनी जाती । निघोनियां ॥ ५ ॥
 रज तम आणी सत्व । येणेंचि चाले जीवित्व ।
 रजोगुणाचें कर्तृत्व । दाखऊं आता ॥ ६ ॥
 रजोगुण येतां शरिरी । वर्तणुक कैसी करी ।
 सावध होऊनी चतुरी । परिसावें ॥ ७ ॥
 माझें घर माझा संसार । देव कैचा आणिला थोर ।
 ऐसा करी जो निर्धार । तो रजोगुण ॥ ८ ॥
 माता पिता आणी कांता । पुत्र सुना आणी दुहिता ।
 इतुकियांची वाहे चिंता । तो रजोगुण ॥ ९ ॥
 बरें खावें बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें नेसावें ।
 दुसऱ्याचें अभिळाषावें । तो रजोगुण ॥ १० ॥
 कैचा धर्म कैचें दान । कैचा जप कैचें ध्यान ।
 विचारीना पापपुण्य । तो रजोगुण ॥ ११ ॥
 नेणे तीर्थ नेणे व्रत । नेणे अतीत अभ्यागत ।
 अनाचारीं मनोगत । तो रजोगुण ॥ १२ ॥
 धनधान्याचे संचित । मन होये द्रव्यासक्त ।
 अत्यंत कृपण जीवित्व । तो रजोगुण ॥ १३ ॥
 मी तरुण मी सुंदर । मी बलाढ्य मी चतुर ।
 मी सकळांमध्ये थोर- । म्हणे, तो रजोगुण ॥ १४ ॥

माझा देश माझा गांव । माझा वाडा माझा ठाव ।
 ऐसी मनीं धरी हांव । तो रजोगुण ॥ १५ ॥
 दुसऱ्याचें सर्व जावें । माझेंचि बरें असावें ।
 ऐसें आठवे स्वभावे । तो रजोगुण ॥ १६ ॥
 कपट आणी मत्सर । उठे देहीं तिरस्कार ।
 अथवा कामाचा विकार । तो रजोगुण ॥ १७ ॥
 बाळकावरी ममता । प्रीतीनें आवडे कांता ।
 लोभ वाटे समस्तां । तो रजोगुण ॥ १८ ॥
 जिवलग्नांची खंती । जेणें काळें वाटे चिर्ती ।
 तेणें काळें सीम्रगती । रजोगुण आला ॥ १९ ॥
 संसाराचे बहुत कष्ट । कैसा होईल सेवट ।
 मनास आठवे संकट । तो रजोगुण ॥ २० ॥
 कां मागें जें जें भोगिलें । तें तें मनीं आठवलें ।
 दुःख अत्यंत वाटलें । तो रजोगुण ॥ २१ ॥
 वैभव देखोनि दृष्टी । आवडी उपजली पोटी ।
 आशागुणें हिंपुटी- । करी, तो रजोगुण ॥ २२ ॥
 जें जें दृष्टी पडिलें । तें तें मनें मागितलें ।
 लभ्य नस्तां दुःख जालें । तो रजोगुण ॥ २३ ॥
 विनोदार्थी भरे मन । शृंगारिक करी गायेन ।
 राग रंग तान मान । तो रजोगुण ॥ २४ ॥
 टवाळी ढवाळी निंदा । सांगणें घडे वेवादा ।
 हास्य विनोद करी सर्वदा । तो रजोगुण ॥ २५ ॥
 आळस उठे प्रबळ । कर्मणुकेचा नाना खेळ ।
 कां उपभोगाचे गोंधळ । तो रजोगुण ॥ २६ ॥
 कळावंत बहुरूपी । नटावलोकी साक्षेपी ।
 नाना खेळी दान अर्पी । तो रजोगुण ॥ २७ ॥
 उन्मत्त द्रव्यापरी अति प्रीती । ग्रामज्य आठवे चिर्ती ।
 आवडे नीचाची संगती । तो रजोगुण ॥ २८ ॥
 तश्करविद्या जीवीं उठे । परन्यून बोलावें वाटे ।
 नित्यनेमास मन विटे । तो रजोगुण ॥ २९ ॥
 देवकारणीं लाजाळु । उदरालागीं कष्टाळु ।
 प्रपंची जो स्नेहाळु । तो रजोगुण ॥ ३० ॥
 गोडग्रासीं आळकेपण । अत्यादरे पिंडपोषण ।
 रजोगुणें उपोषण । केलें न वचे ॥ ३१ ॥
 शृंगारिक तें आवडे । भक्ती वैराग्य नावडे ।
 कळालाघवीं पवाडे । तो रजोगुण ॥ ३२ ॥
 नेणोनियां परमात्मा । सकळ पदार्थी प्रेमा ।
 बळात्कारें घाली जन्मा । तो रजोगुण ॥ ३३ ॥
 असो ऐसा रजोगुण । लोभें दावी जन्ममरण ।
 प्रपंची तो सबळ जाण । दारुण दुःख भोगवी ॥ ३४ ॥
 आतां रजोगुण हा सुटेना । संसारिक हें तुटेना ।
 प्रपंची गुंतली वासना । यास उपाय कोण ॥ ३५ ॥
 उपाये येक भगवद्भक्ती । जरी ठाकेना विरक्ती ।

तरी येथानुशक्ती । भजन करावें ॥ ३६ ॥
 काया वाचा आणी मन । पत्रें पुष्पें फळें जीवनें ।
 ईश्वरीं अर्पूनियां मन । सार्थक करावें ॥ ३७ ॥
 येथानुशक्ती दानपुण्य । परी भगवंतीं अनन्य ।
 सुखदुःखें परी चिंतन । देवाचेंचि करावें ॥ ३८ ॥
 आदिअंती येक देव । मध्येचि लाविली माव ।
 म्हणोनियां पूर्ण भाव । भगवंतीं असावा ॥ ३९ ॥
 ऐसा सबळ रजोगुण । संक्षेपें केलें कथन ।
 आतां शुद्ध तो तूं जाण । परमार्थिक ॥ ४० ॥
 त्याचे वोळखीचें चिन्ह । सत्वगुणीं असे जाण ।
 तो रजोगुण परिपूर्ण । भजनमूळ ॥ ४१ ॥
 ऐसा रजोगुण बोलिला । श्रोतीं मनें अनुमानिला ।
 आतां पुढें परिसिला । पाहिजे तमोगुण ॥ ४२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे रजोगुणलक्षणनाम
 समास पांचवा ॥ ५ ॥ २.५

समास सहावा : तमोगुण लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला रजोगुण । क्रियेसहित लक्षण ।
 आतां ऐका तमोगुण । तोहि सांगिजेल ॥ १ ॥
 संसारीं दुःखसंमंथ । प्राप्त होतां उठे खेद ।
 कां अद्भुत आला क्रोध । तो तमोगुण ॥ २ ॥
 शेरीरी क्रोध भरतां । नोळखे माता पिता ।
 बंधु बहिण कांता । ताडी, तो तमोगुण ॥ ३ ॥
 दुसऱ्याचा प्राण घ्यावा । आपला आपण स्वयें द्यावा ।
 विसरवी जीवभावा । तो तमोगुण ॥ ४ ॥
 भरलें क्रोधाचें काविरें । पिड्याच्यापरी वावरे ।
 नाना उपायें नावरे । तो तमोगुण ॥ ५ ॥
 आपला आपण शस्त्रपात । पराचा करी घात ।
 ऐसा समय वर्तत । तो तमोगुण ॥ ६ ॥
 डोळा युध्यचि पाहावें । रण पडिलें तेथें जावें ।
 ऐसें घेतलें जीवें । तो तमोगुण ॥ ७ ॥
 अखंड भ्रांती पडे । केला निश्चय विघडे ।
 अत्यंत निद्रा आवडे । तो तमोगुण ॥ ८ ॥
 क्षुधा जयाची वाड । नेणे कडु अथवा गोड ।
 अत्यंत जो कां मूढ । तो तमोगुण ॥ ९ ॥
 प्रीतिपात्र गेलें मरणें । तयालागीं जीव देणें ।
 स्वयें आत्महत्या करणें । तो तमोगुण ॥ १० ॥
 किडा मुंगी आणी स्वापद । यांचा करूं आवडे वध ।
 अत्यंत जो कृपामंद । तो तमोगुण ॥ ११ ॥
 स्त्रीहत्या बाळहत्या । द्रव्यालागीं ब्रह्महत्या ।
 करूं आवडे गोहत्या । तो तमोगुण ॥ १२ ॥
 विसळाचेनि नेटें । वीष घ्यावेंसें वाटे ।
 परवध मनीं उठे । तो तमोगुण ॥ १३ ॥

अंतरीं धरूनि कपट । पराचें करी तळपट ।
 सदा मस्त सदा उद्धट । तो तमोगुण ॥ १४ ॥
 कळहो व्हावा ऐसें वाटे । झोंबी घ्यावी ऐसें उठे । var कळह
 अन्तरी द्वेष प्रगटे । तो तमोगुण ॥ १५ ॥
 युध्य देखावें ऐकावें । स्वयें युध्यचि करावें ।
 मारावें कीं मरावें । तो तमोगुण ॥ १६ ॥
 मत्सरें भक्ति मोडावी । देवाळयें विघडावीं ।
 फळतीं झाडें तोडावीं । तो तमोगुण ॥ १७ ॥
 सत्कर्में ते नावडती । नाना दोष ते आवडती ।
 पापभय नाही चिती । तो तमोगुण ॥ १८ ॥
 ब्रह्मवृत्तीचा उच्छेद । जीवमात्रास देणें खेद ।
 करूं आवडे अप्रमाद । तो तमोगुण ॥ १९ ॥
 आग्नप्रळये शस्त्रप्रळये । भूतप्रळये वीषप्रळये ।
 मत्सरें करीं जीवक्षये । तो तमोगुण ॥ २० ॥
 परपीडेचा संतोष । निष्ठुरपणाचा हव्यास ।
 संसाराचा नये त्रास । तो तमोगुण ॥ २१ ॥
 भांडण लाऊन द्यावें । स्वयें कौतुक पाहावें ।
 कुबुद्धि घेतली जीवें । तो तमोगुण ॥ २२ ॥
 प्राप्त जालियां संपत्ती । जीवांस करी यातायाती ।
 कळवळा नये चितीं । तो तमोगुण ॥ २३ ॥
 नावडे भक्ति नावडे भाव । नावडे तीर्थ नावडे देव ।
 वेदशास्त्र नलगे सर्व । तो तमोगुण ॥ २४ ॥
 स्नानसंध्या नेम नसे । स्वधर्मीं भ्रष्टला दिसे ।
 अकर्तव्य करीतसे । तो तमोगुण ॥ २५ ॥
 जेष्ठ बंधु बाप माये । त्यांचीं वचनें न साहे ।
 सीघ्रकोपी निघोन जाये । तो तमोगुण ॥ २६ ॥
 उगेंचि खावें उगेंचि असावें । स्तब्ध होऊन बैसावें ।
 कांहींच स्मरेना स्वभावें । तो तमोगुण ॥ २७ ॥
 चेटकविद्येचा अभ्यास । शस्त्रविद्येचा हव्यास ।
 मल्लविद्या व्हावी ज्यास । तो तमोगुण ॥ २८ ॥
 केले गळाचे नवस । राडिबेडीचे सायास ।
 काष्ठयंत्र छेदी जिव्हेस । तो तमोगुण ॥ २९ ॥
 मस्तकीं भदें जाळावें । पोतें आंग हुरपळावें ।
 स्वयें शस्त्र टोचून घ्यावें । तो तमोगुण ॥ ३० ॥
 देवास सिर वाहावें । कां तें आंग समर्पावें ।
 पडणीवरून घालून घ्यावे । तो तमोगुण ॥ ३१ ॥
 निग्रह करून धरणें । कां तें टांगून घेणें ।
 देवद्वारीं जीव देणें । तो तमोगुण ॥ ३२ ॥
 निराहार उपोषण । पंचाग्नी धूम्रपान ।
 आपणास घ्यावें पुरून । तो तमोगुण ॥ ३३ ॥
 सकाम जें का अनुष्ठान । कां तें वायोनिरोधन ।
 अथवा राहावें पडोन । तो तमोगुण ॥ ३४ ॥
 नखें केश वाढवावे । हस्तचि वर्ते करावे ।

अथवा वागसुन्य व्हावें । तो तमोगुण ॥ ३५ ॥
 नाना निग्रहें पिडावें । देहदुःखें चर्फडावें ।
 क्रोधें देवांस फोडावें । तो तमोगुण ॥ ३६ ॥
 देवाची जो निंदा करी । तो आशाबद्धि अघोरी ।
 जो संतसंग न धरी । तो तमोगुण ॥ ३७ ॥
 ऐसा हा तमोगुण । सांगतां जो असाधारण ।
 परी त्यागार्थ निरूपण । कांहीं येक ॥ ३८ ॥
 ऐसें वर्ते तो तमोगुण । परी हा पतनास कारण ।
 मोक्षप्राप्तीचें लक्षण । नव्हे येणें ॥ ३९ ॥
 केल्या कर्माचें फळ । प्राप्त होईल सकळ ।
 जन्म दुःखाचें मूळ । तुटेना कीं ॥ ४० ॥
 व्हावया जन्माचें खंडण । पाहिजे तो सत्त्वगुण । var सत्त्वगुण
 तेंचि असे निरूपण । पुढिले समासी ॥ ४१ ॥ var पुढिलिये
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे तमोगुणलक्षणनाम
 समास सहावा ॥ ६ ॥ २.६

समास सातवा : सत्त्वगुण लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला तमोगुण । जो दुःखदायक दारुण ।
 आतां ऐका सत्त्वगुण । परम दुल्लभ ॥ १ ॥
 जो भजनाचा आधार । जो योगियांची धार ।
 जो निरसी संसार । दुःखमूळ जो ॥ २ ॥
 जेणें होये उत्तम गती । मार्ग फुटे भगवतीं ।
 जेणें पाविजे मुक्ती । सायोज्यता ते ॥ ३ ॥
 जो भक्तांचा कोंवसा । जो भवार्णवींचा भर्वसा ।
 मोक्षलक्ष्मीची दशा । तो सत्त्वगुण ॥ ४ ॥
 जो परमार्थाचें मंडण । जो महंतांचें भूषण ।
 रजतमाचें निर्शन । तो सत्त्वगुण ॥ ५ ॥
 जो परमसुखकारी । जो आनंदाची लहरी ।
 देऊनियां, निवारी- । जन्ममृत्यु ॥ ६ ॥
 जो अज्ञानाचा सेवट । जो पुण्याचें मूळ पीठ ।
 जयाचेनि सांपडे वाट । परलोकाची ॥ ७ ॥
 ऐसा हा सत्त्वगुण । देहीं उमटतां आपण ।
 तये क्रियेचें लक्षण । ऐसें असे ॥ ८ ॥
 ईश्वरीं प्रेमा अधिक । प्रपंच संपादणे लोकिक ।
 सदा सन्निध विवेक । तो सत्त्वगुण ॥ ९ ॥
 संसारदुःख विसरवी । भक्तिमार्ग विमळ दावी ।
 भजनक्रिया उपजवी । तो सत्त्वगुण ॥ १० ॥
 परमार्थाची आवडी । उठे भावार्थाची गोडी ।
 परोपकारी तांतडी । तो सत्त्वगुण ॥ ११ ॥
 स्नानसंध्या पुण्यसीळ । अभ्यांतरींचा निर्मळ ।
 शरीर वस्त्रें सोज्वळ । तो सत्त्वगुण ॥ १२ ॥
 येजन आणी याजन । आधेन आणी अध्यापन ।
 स्वयें करी दानपुण्य । तो सत्त्वगुण ॥ १३ ॥

निरूपणाची आवडी । जया हरिकथेची गोडी ।
 क्रिया पालटे रोकडी । तो सत्त्वगुण ॥ १४ ॥
 अश्वदानें गजदानें । गोदानें भूमिदानें ।
 नाना रत्नांचीं दानें- । करी, तो सत्त्वगुण ॥ १५ ॥
 धनदान वस्त्रदान । अन्नदान उदकदान ।
 करी ब्राह्मणसंतर्पण । तो सत्त्वगुण ॥ १६ ॥
 कार्तिकस्नानें माघस्नानें । व्रतें उद्यापनं दानें ।
 निःकाम तीर्थे उपोषणे । तो सत्त्वगुण ॥ १७ ॥
 सहस्रभोजनें लक्षभोजनें । विविध प्रकारींचीं दानें ।
 निःकाम करी सत्त्वगुणें । कामना रजोगुण ॥ १८ ॥
 तीर्थीं अर्पीं जो अग्रारें । बांधे वापी सरोवरें ।
 बांधे देवाळयें सिखरें । तो सत्त्वगुण ॥ १९ ॥
 देवद्वारीं पडशाळा । पाईरीया दीपमाळा ।
 वृंदावनें पार पिंपळा- । बांधे, तो सत्त्वगुण ॥ २० ॥
 लावीं वनें उपवनें । पुष्पवाटिका जीवनें ।
 निववी तापस्यांचीं मनें । तो सत्त्वगुण ॥ २१ ॥
 संध्यामठ आणि भुयेरी । पाईरीया नदीतीरी ।
 भांडारगृहे देवद्वारी । बांधें, तो सत्त्वगुण ॥ २२ ॥
 नाना देवांचीं जे स्थानें । तेथें नंदादीप घालणें ।
 वाहे आळंकार भूषणें । तो सत्त्वगुण ॥ २३ ॥
 जंगट मृदांग टाळ । दमामे नगारे काहळ ।
 नाना वाद्यांचे कल्लोळ । सुस्वरादिक ॥ २४ ॥
 नाना सामग्री सुंदर । देवाळई घाली नर ।
 हरिभजनीं जो तत्पर । तो सत्त्वगुण ॥ २५ ॥
 छेत्रें आणि सुखासनें । दिंड्या पताका निशाणें ।
 वाहे चामरें सूर्यापानें । तो सत्त्वगुण ॥ २६ ॥
 वृंदावनें तुळसीवने । रंगमाळा संमार्जनं ।
 ऐसी प्रीति घेतली मनें । तो सत्त्वगुण ॥ २७ ॥
 सुंदरें नाना उपकर्णें । मंडप चांदवे आसनें ।
 देवाळई समर्पणें । तो सत्त्वगुण ॥ २८ ॥
 देवाकारणें खाद्य । नाना प्रकारीं नैवेद्य ।
 अपूर्व फळें अर्पीं सद्य । तो सत्त्वगुण ॥ २९ ॥
 ऐसी भक्तीची आवडी । नीच दास्यत्वाची गोडी ।
 स्वयें देवद्वार झाडी । तो सत्त्वगुण ॥ ३० ॥
 तिथी पर्व मोहोत्साव । तेथें ज्याचा अंतर्भाव ।
 काया वाचा मनें सर्व- । अर्पीं, तो सत्त्वगुण ॥ ३१ ॥
 हरिकथेसी तत्पर । गंधें माळा आणि धुशर ।
 घेऊन उभीं निरंतर । तो सत्त्वगुण ॥ ३२ ॥
 नर अथवा नारी । येथानुशक्ति सामग्री ।
 घेऊन उभीं देवद्वारी । तो सत्त्वगुण ॥ ३३ ॥
 महत्कृत्य सांडून मागें । देवास ये लागवेगें ।
 भक्ति निकट आंतरंगें । तो सत्त्वगुण ॥ ३४ ॥
 थोरपण सांडून दुरी । नीच कृत्य आंगीकारी ।

तिष्ठत उभा देवद्वारी । तो सत्त्वगुण ॥ ३५ ॥
 देवालागीं उपोषण । वर्जी तांबोल भोजन ।
 नित्य नेम जप ध्यान- । करी, तो सत्त्वगुण ॥ ३६ ॥
 शब्द कठीण न बोले । अतिनेमेसी चाले ।
 योगी जेणें तोषविले । तो सत्त्वगुण ॥ ३७ ॥
 सांडूनिया अभिमान । निःकाम करी कीर्तन ।
 श्वेद रोमांच स्फुराण । तो सत्त्वगुण ॥ ३८ ॥
 अंतरी देवाचें ध्यान । तेणें निडारले नयन ।
 पडे देहाचें विस्मरण । तो सत्त्वगुण ॥ ३९ ॥
 हरिकथेची अति प्रीति । सर्वथा नये विकृती ।
 आदिक प्रेमा आदिअंती । तो सत्त्वगुण ॥ ४० ॥
 मुखी नाम हातीं टाळी । नाचत बोले ब्रीदावळी ।
 घेऊन लावी पायधुळी । तो सत्त्वगुण ॥ ४१ ॥
 देहाभिमान गळे । विषई वैराग्य प्रबळे ।
 मिथ्या माया ऐसें कळे । तो सत्त्वगुण ॥ ४२ ॥
 कांहीं करावा उपाये । संसारीं गुंतोन काये ।
 उकलवी ऐसें हृदये । तो सत्त्वगुण ॥ ४३ ॥
 संसारासी त्रासे मन । कांहीं करावें भजन ।
 ऐसें मनीं उठे ज्ञान । तो सत्त्वगुण ॥ ४४ ॥
 असतां आपुले आश्रमीं । अत्यादरें नित्यनेमी ।
 सदा प्रीती लागे रामीं । तो सत्त्वगुण ॥ ४५ ॥
 सकळांचा आला वीट । परमार्थी जो निकट ।
 आघाती उपजे धारिष्ट । तो सत्त्वगुण ॥ ४६ ॥
 सर्वकाळ उदासीन । नाना भोगीं विटे मन ।
 आठवे भगवद्भजन । तो सत्त्वगुण ॥ ४७ ॥
 पदार्थी न वैसे चित्त । मनीं आठवे भगवंत ।
 ऐसा दृढ भावार्थ । तो सत्त्वगुण ॥ ४८ ॥
 लोक बोलती विकारी । तरी आदिक प्रेमा धरी ।
 निश्चय बाणे अंतरी । तो सत्त्वगुण ॥ ४९ ॥
 अंतरी स्फूर्ती स्फुरे । सस्वरूपीं तर्क भरे ।
 नष्ट संदेह निवारे । तो सत्त्वगुण ॥ ५० ॥
 शरीर लावावें कारणी । साक्षेप उठे अंतःकर्णी ।
 सत्त्वगुणाची करणी । ऐसी असे ॥ ५१ ॥
 शांति क्षमा आणि दया । निश्चय उपजे जया ।
 सत्त्वगुण जाणावा तया । अंतरीं आला ॥ ५२ ॥
 आले अतीत अभ्यागत । जाऊं नेदी जो भुकिस्त ।
 येथानुशक्ती दान देत । तो सत्त्वगुण ॥ ५३ ॥
 तडितापडी दैन्यवाणें । आलें आश्रमाचेनि गुणें ।
 तयालागीं स्थळ देणें । तो सत्त्वगुण ॥ ५४ ॥
 आश्रमीं अन्नाची आपदा । परी विमुख नव्हे कदा ।
 शक्तिनुसार दे सर्वदा । तो सत्त्वगुण ॥ ५५ ॥
 जेणें जिंकिली रसना । तृप्त जयाची वासना ।
 जयास नाही कामना । तो सत्त्वगुण ॥ ५६ ॥

होणार तैसें होत जात । प्रपंची जाला आघात ।
 डळमळिना ज्याचें चित्त । तो सत्त्वगुण ॥ ५७ ॥
 येका भगवंताकारणें । सर्व सुख सोडिलें जेणें ।
 केलें देहाचें सांडणें । तो सत्त्वगुण ॥ ५८ ॥
 विषई धावे वासना । परी तो कदा डळमळिना ।
 ज्याचें धारिष्ट चळेना । तो सत्त्वगुण ॥ ५९ ॥
 देह आपदेनें पीडला । क्षुधे तृषेनें वोसावला ।
 तरी निश्चयो राहिला । तो सत्त्वगुण ॥ ६० ॥
 श्रवण आणी मनन । निजध्यासें समाधान ।
 शुद्ध जालें आत्मज्ञान । तो सत्त्वगुण ॥ ६१ ॥
 जयास अहंकार नसे । नैराशता विलसे ।
 जयापासीं कृपा वसे । तो सत्त्वगुण ॥ ६२ ॥
 सकळांसीं नम्र बोले । मर्यादा धरून चाले ।
 सर्व जन तोषविले । तो सत्त्वगुण ॥ ६३ ॥
 सकळ जनासीं आर्जव । नाहीं विरोधास ठाव ।
 परोपकारी वेची जीव । तो सत्त्वगुण ॥ ६४ ॥
 आपकार्याहून जीवी । परकार्यसिद्धी करावी ।
 मरोन कीर्ती उरवावी । तो सत्त्वगुण ॥ ६५ ॥
 पराव्याचे दोषगुण । दृष्टीस देखे आपण ।
 समुद्राऐसी साठवण । तो सत्त्वगुण ॥ ६६ ॥
 नीच उत्तर साहाणें । प्रत्योत्तर न देणें ।
 आला क्रोध सावरणें । तो सत्त्वगुण ॥ ६७ ॥
 अन्यायेवीण गांजिती । नानापरी पीडा करिती ।
 तितुकेंहि साठवी चिर्ती । तो सत्त्वगुण ॥ ६८ ॥
 शरीरें धीस साहाणें । दुर्जनासीं मिळोन जाणें ।
 निंदकास उपकार करणें । हा सत्त्वगुण ॥ ६९ ॥
 मन भलतीकडे धावें । तें विवेकें आवरावें ।
 इंद्रियें दमन करावें । तो सत्त्वगुण ॥ ७० ॥
 सत्क्रिया आचरावी । असत्क्रिया त्यागावी ।
 वाट भक्तीची धरावी । तो सत्त्वगुण ॥ ७१ ॥
 जया आवडे प्रातःस्नान । आवडे पुराणश्रवण ।
 नाना मंत्री देवतार्चन- । करी, तो सत्त्वगुण ॥ ७२ ॥
 पर्वकाळीं अतिसादर । वसंतपूजेस तत्पर ।
 जयंत्यांची प्रीती थोर । तो सत्त्वगुण ॥ ७३ ॥
 विदेसिं मेलें मरणें । तयास संस्कार देणें ।
 अथवा सादर होणें । तो सत्त्वगुण ॥ ७४ ॥
 कोणी येकास मारी । तयास जाऊन वारी ।
 जीव बंधनमुक्त करी । तो सत्त्वगुण ॥ ७५ ॥
 लिंगें लाखोली अभिषेक । नामस्मरणी विश्वास ।
 देवदर्शनी अवकाश । तो सत्त्वगुण ॥ ७६ ॥
 संत देखोनि धावें । परम सुख हेलावे ।
 नमस्कारी सर्वभावें । तो सत्त्वगुण ॥ ७७ ॥
 संतकृपा होय जयास । तेणें उद्धरिला वंश ।

तो ईश्वराचा अंश । सत्त्वगुणें ॥ ७८ ॥
 सन्मार्ग दाखवी जना । जो लावी हरिभजना ।
 ज्ञान सिकवी अज्ञाना । तो सत्त्वगुण ॥ ७९ ॥
 आवडे पुण्य संस्कार । प्रदक्षणा नमस्कार ।
 जया राहे पाठांतर । तो सत्त्वगुण ॥ ८० ॥
 भक्तीचा हव्यास भारी । ग्रंथसामग्री जो करी ।
 धातुमूर्ति नानापरी । पूजी, तो सत्त्वगुण ॥ ८१ ॥
 झळफळित उपकरणें । माळा गवाळी आसनें ।
 पवित्रे सोज्वळें वसनें । तो सत्त्वगुण ॥ ८२ ॥
 परपीडेचें वाहे दुःख । परसंतोषाचें सुख ।
 वैराग्य देखोन हरिख- । मानी, तो सत्त्वगुण ॥ ८३ ॥
 परभूषणें भूषण । परदूषणें दूषण ।
 परदुःखें सिणे जाण । तो सत्त्वगुण ॥ ८४ ॥
 आतां असों हें बहुत । देवी धर्मी ज्याचें चित्त ।
 भजे कामनारहित । तो सत्त्वगुण ॥ ८५ ॥
 ऐसा हा सत्त्वगुण सात्विक । संसारसागरीं तारक ।
 येणें उपजे विवेक । ज्ञानमार्गाचा ॥ ८६ ॥
 सत्त्वगुणें भगवद्भक्ती । सत्त्वगुणें ज्ञानप्राप्ती ।
 सत्त्वगुणें सायोज्यमुक्ती । पाविजेते ॥ ८७ ॥
 ऐसी सत्त्वगुणाची स्थिती । स्वल्प बोलिलें येथामती ।
 सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ८८ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सत्त्वगुणनाम
 समास सातवा ॥ ७ ॥ २७

समास आठवा : सद्विद्या निरूपण
 ॥ श्रीराम ॥
 ऐका सद्विद्येचीं लक्षणें । परम शुद्ध सुलक्षणें ।
 विचार घेतां बळेंचि बाणे । सद्विद्या आंगीं ॥ १ ॥
 सद्विद्येचा जो पुरुष । तो उत्तमलक्षणी विशेष ।
 त्याचे गुण ऐकतां संतोष । परम वाटे ॥ २ ॥
 भाविक सात्विक प्रेमळ । शांति क्षमा दयासीळ ।
 लीन तत्पर केवळ । अमृतवचनी ॥ ३ ॥
 परम सुंदर आणी चतुर । परम सबळ आणी धीर ।
 परम संपन्न आणी उदार । आतिशयेंसीं ॥ ४ ॥
 परम ज्ञाता आणी भक्त । माहा पंडीत आणी विरक्त ।
 माहा तपस्वी आणी शांत । आतिशयेंसीं ॥ ५ ॥
 वक्ता आणी नैराशता । सर्वज्ञ आणी सादरता ।
 श्रेष्ठ आणी नम्रता । सर्वत्रांसी ॥ ६ ॥
 राजा आणी धार्मिक । शूर आणी विवेक ।
 तारुण्य आणी नेमक । आतिशयेंसीं ॥ ७ ॥
 वृधाचारी कुळाचारी । युक्ताहारी निर्विकारी ।
 धन्वंतरी परोपकारी । पद्महस्ती ॥ ८ ॥
 कार्यकर्ता निराभिमानी । गायक आणी वैष्णव जनी ।
 वैभव आणी भगवद्भजनी । अत्यादरें ॥ ९ ॥

तत्वज्ञ आणी उदासीन । बहुश्रुत आणी सज्जन ।
 मंत्री आणी सगुण । नीतिवंत ॥ १० ॥
 साधु पवित्र पुण्यसीळ । अंतरशुद्ध धर्मात्मा कृपाळ ।
 कर्मनिष्ठ स्वधर्मे निर्मळ । निर्लोभ अनुतापी ॥ ११ ॥
 गोडी आवडी परमार्थप्रीती । सन्मार्ग सत्क्रिया धारणा धृती ।
 श्रुति स्मृती लीळा युक्ति । स्तुती मती परीक्षा ॥ १२ ॥
 दक्ष धूर्त योग्य तार्किक । सत्यसाहित्य नेमक भेदक ।
 कुशळ चपळ चमत्कारिक । नाना प्रकारें ॥ १३ ॥
 आदर सन्मान तार्तम्य जाणे । प्रयोगसमयो प्रसंग जाणे ।
 कार्याकारण चिन्हें जाणे । विचक्षण बोलिका ॥ १४ ॥
 सावध साक्षेपी साधक । आगम निगम शोधक ।
 ज्ञानविज्ञान बोधक । निश्चयात्मक ॥ १५ ॥
 पुरश्चरणी तीर्थवासी । दृढव्रती कायाक्लेसी ।
 उपासक, निग्रहासी- । करूं जाणे ॥ १६ ॥
 सत्यवचनी शुभवचनी । कोमळवचनी येकवचनी ।
 निश्चयवचनी सौख्यवचनी । सर्वकाळ ॥ १७ ॥
 वासनातृप्त सखोल योगी । भव्य सुप्रसन्न वीतरागी ।
 सौम्य सात्विक शुद्धमार्गी । निःकपट निर्वेसनी ॥ १८ ॥
 सुगड संगीत गुणग्राही । अनापेक्षी लोकसंग्रही ।
 आर्जव सख्य सर्वहि । प्राणीमात्रासी ॥ १९ ॥
 द्रव्यसुची दारासुची । न्यायसुची अंतरसुची ।
 प्रवृत्तिसुची निवृत्तिसुची । सर्वसुची निःसंगपणें ॥ २० ॥
 मित्रपणें परहितकारी । वाग्माधुर्य परशोकहारी ।
 सामर्थ्यपणें वेत्रधारी । पुरुषार्थें जगमित्र ॥ २१ ॥
 संशयच्छेदक विशाळ वक्ता । सकळ क्लृप्त असोनी श्रोता ।
 कथानिरूपणी शब्दार्था । जाऊंच नेदी ॥ २२ ॥
 वेवादरहित संवादी । संगरहित निरोपाधी ।
 दुराशारहित अक्रोधी । निर्दोष निर्मत्सरी ॥ २३ ॥
 विमळज्ञानी निश्चयात्मक । समाधानी आणी भजक ।
 सिद्ध असोनी साधक । साधन रक्षी ॥ २४ ॥
 सुखरूप संतोषरूप । आनंदरूप हास्यरूप ।
 ऐक्यरूप आत्मरूप । सर्वत्रांसी ॥ २५ ॥
 भाग्यवंत जयवंत । रूपवंत गुणवंत ।
 आचारवंत क्रियावंत । विचारवंत स्थिती ॥ २६ ॥
 येशवंत किर्तिवंत । शक्तिवंत सामर्थ्यवंत ।
 वीर्यवंत वरदवंत । सत्यवंत सुकृती ॥ २७ ॥
 विद्यावंत कळावंत । लक्ष्मीवंत लक्षणवंत ।
 कुळवंत सुचिष्मंत । बळवंत दयाळु ॥ २८ ॥
 युक्तिवंत गुणवंत वरिष्ठ । बुद्धिवंत बहुधारिष्ठ ।
 दीक्षावंत सदासंतुष्ट । निस्पृह वीतरागी ॥ २९ ॥
 असो ऐसे उत्तम गुण । हें सद्विद्यचें लक्षण ।
 अभ्यासाया निरूपण । अल्पमात्र बोलिलें ॥ ३० ॥
 रूपलावण्य अभ्यासितां न ये । सहजगुणास न चले उपाये ।

कांहीं तरी धरावी सोये । अगांतुक गुणाची ॥ ३१ ॥
 ऐसी सद्विद्या बरवी । सर्वत्रांपासी असावी ।
 परी विरक्तपुरुषें अभ्यासवी । अगत्यरूप ॥ ३२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सद्विद्यानिरूपणनाम
 समास आठवा ॥ ८ ॥ २.८

समास नववा : विरक्त लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

ऐका विरक्तांची लक्षणें । विरक्तें असावें कोण्या गुणें ।
 जेणें आंगीं सामर्थ्य बाणें । योगियाचें ॥ १ ॥
 जेणें सत्कीर्ति वाढे । जेणें सार्थकता घडे ।
 जेणें करितां महिमा चढे । विरक्तांसी ॥ २ ॥
 जेणें परमार्थ फावे । जेणें आनंद हेलावे ।
 जेणें विरक्ति दुणावे । विवेकेंसहित ॥ ३ ॥
 जेणें सुख उचंबळे । जेणें सद्विद्या वोळे ।
 जेणें भाग्यश्री प्रवळे । मोक्षेंसहित ॥ ४ ॥
 मनोरथ पूर्ण होती । सकळ कामना पुरती ।
 मुर्खी राहे सरस्वती । मधुर बोलावया ॥ ५ ॥
 हे लक्षणें श्रवण कीजे । आणी सदृढ जीवीं धरिजे ।
 तरी मग विख्यात होईजे । भूमंडळी ॥ ६ ॥
 विरक्तें विवेकें असावें । विरक्तें अध्यात्म वाढवावें ।
 विरक्तें धारिष्ठ धरावें । दमनविषई ॥ ७ ॥
 विरक्तें राखावें साधन । विरक्तें लावावें भजन ।
 विरक्तें विशेष ब्रह्मज्ञान । प्रगटवावें ॥ ८ ॥
 विरक्तें भक्ती वाढवावी । विरक्ते शांती दाखवावी ।
 विरक्तें येत्नें करावी । विरक्ती आपुली ॥ ९ ॥
 विरक्तें सद्विद्या प्रतिष्ठावी । विरक्तें निवृत्ति विस्तारावी ।
 विरक्तें नैराशता धरावी । सदृढ जिवेंसी ॥ १० ॥
 विरक्तें धर्मस्थापना करावी । विरक्तें नीति आवलंबावी ।
 विरक्तें क्षमा सांभाळावी । अत्यादरेंसी ॥ ११ ॥
 विरक्तें परमार्थ उजळावा । विरक्तें विचार शोधावा ।
 विरक्तें सन्निध ठेवावा । सन्मार्ग सत्त्वगुण ॥ १२ ॥
 विरक्तें भाविकें सांभाळावीं । विरक्तें प्रेमळें निववावीं ।
 विरक्तें साबडीं नुपेक्षावीं । शरणागतें ॥ १३ ॥
 विरक्तें असावें परम दक्ष । विरक्तें असावें अंतरसाक्ष ।
 विरक्तें वोढावा कैपक्ष । परमार्थांचा ॥ १४ ॥
 विरक्तें अभ्यास करावा । विरक्तें साक्षेप धरावा ।
 विरक्तें वग्वृत्तें उभारावा । मोडला परमार्थ ॥ १५ ॥ var वग
 विरक्तें विमळज्ञान बोलावें । विरक्तें वैराग्य स्तवीत जावें ।
 विरक्तें निश्चयाचें करावें । समाधान ॥ १६ ॥
 पर्वें करावीं अचाटें । चालवावी भक्तांची थाटे ।
 नाना वैभवे कचाटें । उपासनामार्ग ॥ १७ ॥
 हरिकीर्तनें करावीं । निरूपणें माजवावीं ।
 भक्तिमार्गे लाजवावीं । निंदक दुर्जनें ॥ १८ ॥

बहुतांस करावे परोपकार । भलेपणाचा जीर्णोद्धार ।
 पुण्यमार्गाचा विस्तार । बळेंचि करावा ॥ १९ ॥
 स्नान संध्या जप ध्यान । तीर्थयात्रा भगवद्भजन ।
 नित्यनेम पवित्रपण । अंतरशुद्ध असावें ॥ २० ॥
 दृढ निश्चयो धरावा । संसार सुखाचा करावा ।
 विश्वजन उद्धरावा । संसर्गमात्रे ॥ २१ ॥
 विरक्तें असावें धीर । विरक्तें असावें उदार ।
 विरक्तें असावें तत्पर । निरूपणविषई ॥ २२ ॥
 विरक्तें सावध असावें । विरक्तें शुद्ध मार्गें जावें ।
 विरक्तें झिजोन उरवावें । सद्कीर्तीसी ॥ २३ ॥
 विरक्तें विरक्त धुंडावे । विरक्तें साधु वोळखावे ।
 विरक्तें मित्र करावे । संत योगी सज्जन ॥ २४ ॥
 विरक्तें करावी पुरश्चरणे । विरक्तें फिरावी तीर्थाटणे ।
 विरक्तें करावी नानास्थानें । परम रमणीय ॥ २५ ॥
 विरक्तें उपाधी करावी । आणि उदासवृत्ति न संडावी ।
 दुराशा जडो नेदावी । कोणयेकविषई ॥ २६ ॥
 विरक्तें असावें अंतरनिष्ठ । विरक्तें नसावें क्रियाभ्रष्ट ।
 विरक्तें न व्हावें कनिष्ठ । पराधेनपणें ॥ २७ ॥
 विरक्तें समय जाणावा । विरक्तें प्रसंग वोळखावा ।
 विरक्त चतुर असावा । सर्वप्रकारें ॥ २८ ॥
 विरक्तें येकदेसी नसावें । विरक्तें सर्व अभ्यासावें ।
 विरक्तें अवघें जाणावें । ज्याचें त्यापरी ॥ २९ ॥
 हरिकथा निरूपण । सगुणभजन ब्रह्मज्ञान ।
 पिंडज्ञान तत्वज्ञान । सर्व जाणावें ॥ ३० ॥
 कर्ममार्ग उपासनामार्ग । ज्ञानमार्ग सिद्धांतमार्ग ।
 प्रवृत्तिमार्ग निवृत्तिमार्ग । सकळ जाणावें ॥ ३१ ॥
 प्रेमळ स्थिती उदास स्थिती । योगस्थिती ध्यानस्थिती ।
 विदेह स्थिती सहज स्थिती । सकळ जाणावें ॥ ३२ ॥
 ध्वनी लक्ष मुद्रा आसनें । मंत्र यंत्र विधी विधानें ।
 नाना मतांचें देखणें । पाहोन सांडावें ॥ ३३ ॥
 विरक्तें असावें जगमित्र । विरक्तें असावें स्वतंत्र ।
 विरक्तें असावें विचित्र । बहुगुणी ॥ ३४ ॥
 विरक्तें असावें विरक्त । विरक्तें असावें हरिभक्त ।
 विरक्तें असावें नित्यमुक्त । अलिप्तपणें ॥ ३५ ॥
 विरक्तें शास्त्रें धांडोळावी । विरक्तें मते विभांडावी ।
 विरक्तें मुमुक्षें लावावी । शुद्धमार्गें ॥ ३६ ॥
 विरक्तें शुद्धमार्ग सांगावा । विरक्तें संशय छेदावा ।
 विरक्तें आपला म्हणावा । विश्वजन ॥ ३७ ॥
 विरक्तें निंदक वंदावें । विरक्तें साधक बोधावे ।
 विरक्तें बद्ध चेववावे- । मुमुक्षुनिरूपणें ॥ ३८ ॥
 विरक्तें उत्तम गुण घ्यावे । विरक्तें अवगुण त्यागावे ।
 नाना अपाय भंगावे । विवेकबळें ॥ ३९ ॥
 ऐसी हे उत्तम लक्षणें । ऐकावीं येकाग्र मनें ।

याचा अवेर न करणें । विरक्त पुरुषें ॥ ४० ॥
 इतुकें बोलिलें स्वभावें । त्यांत मानेल तितुकें घ्यावें ।
 श्रोतीं उदास न करावें । बहु बोलिलें म्हणौनी ॥ ४१ ॥
 परंतु लक्षणें ने घेतां । अवलक्षणें बाष्कळता ।
 तें तयास पढतमूर्खता । येवों पाहे ॥ ४२ ॥
 त्या पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासी निरूपण ।
 बोलिलें असे सावधान- । होऊन आइका ॥ ४३ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे विरक्तलक्षणनाम
 समास नववा ॥ १ ॥ २ ॥

समास दहावा : पढतमूर्ख लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

मागां सांगितलीं लक्षणें । मूर्खांआंगी चातुर्य बाणे ।
 आतां ऐका शाहाणे- । असोनि, मूर्ख ॥ १ ॥
 तया नांव पढतमूर्ख । श्रोतीं न मनावें दुःख ।
 अवगुण त्यागितां, सुख- । प्राप्त होये ॥ २ ॥
 बहुश्रुत आणि वित्पन्न । प्रांजळ बोले ब्रह्मज्ञान ।
 दुराशा आणि अभिमान । धरी, तो येक पढतमूर्ख ॥ ३ ॥
 मुक्तक्रिया प्रतिपादी । सगुणभक्ति उच्छेदी ।
 स्वधर्म आणि साधन निंदी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ४ ॥
 आपलेन जातेपणें । सकळांस शब्द ठेवणें ।
 प्राणीमात्राचें पाहे उणें । तो येक पढतमूर्ख ॥ ५ ॥
 शिष्यास अवज्ञा घडे । कां तो संकटीं पडे ।
 जयाचेनि शब्दें मन मोडे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ६ ॥
 रजोगुणी तमोगुणी । कपटी कुटिल अंतःकर्णी ।
 वैभव देखोन वाखाणी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ७ ॥
 समूळ ग्रंथ पाहिल्याविण । उगाच ठेवी जो दूषण ।
 गुण सांगतां अवगुण- । पाहे तो येक पढतमूर्ख ॥ ८ ॥
 लक्षणें ऐकोन मानी वीट । मत्सरें करी खटपट ।
 नीतिन्याय उद्धट । तो येक पढतमूर्ख ॥ ९ ॥
 जाणपणें भरीं भरे । आला क्रोध नावरे ।
 क्रिया शब्दास अंतरे । तो येक पढतमूर्ख ॥ १० ॥
 वक्ता अधिकारेंवीण । वग्वृत्वाचा करी सीण । var वग
 वचन जयाचें कठीण । तो येक पढतमूर्ख ॥ ११ ॥
 श्रोता बहुश्रुतपणें । वक्तयास आणी उणें ।
 वाचाळपणाचेनि गुणें । तो येक पढतमूर्ख ॥ १२ ॥
 दोष ठेवी पुढिलांसी । तेंचि स्वयें आपणापासीं ।
 ऐसें कळेना जयासी । तो येक पढतमूर्ख ॥ १३ ॥
 अभ्यासाचेनि गुणें । सकळ विद्या जाणे ।
 जनास निवळं नेणें । तो येक पढतमूर्ख ॥ १४ ॥
 हस्त बांधीजे ऊर्णतंतें । लोभें मृत्यु भ्रमरातें ।
 ऐसा जो प्रपंची गुंते । तो येक पढतमूर्ख ॥ १५ ॥
 स्त्रियांचा संग धरी । स्त्रियांसी निरूपण करी ।
 निंद्य वस्तु आंगिकारी । तो येक पढतमूर्ख ॥ १६ ॥

जेणें उणीव ये आंगासी । तेंचि दृढ धरी मानसी ।
 देहबुद्धि जयापासी । तो येक पढतमूर्ख ॥ १७ ॥
 सांडूनियां श्रीपती । जो करी नरस्तुती ।
 कां दृष्टी पडिल्यांची कीर्ती- । वर्णी, तो येक
 पढतमूर्ख ॥ १८ ॥
 वर्णी स्त्रियांचे आवेव । नाना नाटके हावभाव ।
 देवा विसरे जो मानव । तो येक पढतमूर्ख ॥ १९ ॥
 भरोन वैभवाचे भरी । जीवमात्रास तुच्छ करी । var तुच्छ
 पाषांडमत थावरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २० ॥
 वित्पन्न आणी वीतरागी । ब्रह्मज्ञानी माहायोगी ।
 भविष्य सांगों लागे जर्गी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २१ ॥
 श्रवण होतां अभ्यांतरी । गुणदोषाची चाळणा करी ।
 परभूषणें मत्सरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २२ ॥
 नाही भक्तीचें साधन । नाही वैराग्य ना भजन ।
 क्रियेविण ब्रह्मज्ञान- । बोले, तो येक पढतमूर्ख ॥ २३ ॥
 न मनी तीर्थ न मनी क्षेत्र । न मनी वेद न मनी शास्त्र ।
 पवित्रकुळीं जो अपवित्र । तो येक पढतमूर्ख ॥ २४ ॥
 आदर देखोनि मन धरी । कीर्तीविण स्तुती करी ।
 सर्वेचि निंदी अनादरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २५ ॥
 मार्गें येक पुढें येक । ऐसा जयाचा दंडक ।
 बोले येक करी येक । तो येक पढतमूर्ख ॥ २६ ॥
 प्रपंचविशीं सादर । परमार्थी ज्याचा अनादर ।
 जाणपणें घे अधार । तो येक पढतमूर्ख ॥ २७ ॥
 येथार्थ सांडून वचन । जो रक्षून बोले मन ।
 ज्याचें जिणें पराधेन । तो येक पढतमूर्ख ॥ २८ ॥
 सोंग संपाधी वरीवरी । करूं नये तेंचि करी ।
 मार्ग चुकोन भरे भरीं । तो येक पढतमूर्ख ॥ २९ ॥
 रात्रंदिवस करी श्रवण । न संडी आपले अवगुण ।
 स्वहित आपलें आपण । नेणे तो येक पढतमूर्ख ॥ ३० ॥
 निरूपणी भले भले । श्रोते येऊन बैसले ।
 क्षुद्रें लक्षुनी बोले । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३१ ॥

शिष्य जाला अनधिकारी । आपली अवज्ञा करी ।
 पुन्हां त्याची आशा धरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३२ ॥
 होत असतां श्रवण । देहास आलें उणेपण ।
 क्रोधें करी चिणचिण । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३३ ॥
 भरोन वैभवाचे भरी । सद्गुरूची उपेक्षा करी ।
 गुरुपरंपरा चोरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३४ ॥
 ज्ञान बोलोन करी स्वार्थ । कृपणा ऐसा सांची अर्थ ।
 अर्थासाठी लावी परमार्थ । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३५ ॥
 वर्तल्यावीण सिकवी । ब्रह्मज्ञान लावणी लावी ।
 पराधेन गोसावी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३६ ॥
 भक्तिमार्ग अवघा मोडे । आपणामध्ये उंपंढर पडे ।
 ऐसिये कर्मी पवाडे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३७ ॥
 प्रपंच गेला हातीचा । लेश नाही परमार्थाचा ।
 द्वेषी देवां ब्राह्मणाचा । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३८ ॥
 त्यागावया अवगुण । बोलिलें पढतमूर्खाचें लक्षण ।
 विचक्षणें नीउन पूर्ण । क्षमा केलें पाहिजे ॥ ३९ ॥
 परम मूर्खामाजी मूर्ख । जो संसारी मानी सुख ।
 या संसारदुःखा ऐसें दुःख । आणीक नाही ॥ ४० ॥
 तेंचि पुढें निरूपण । जन्मदुःखाचें लक्षण ।
 गर्भवास हा दारुण । पुढें निरोपिला ॥ ४१ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे पढतमूर्खलक्षणनाम
 समास दहावा ॥ १० ॥ २.१०
 ॥ दशक दुसरा समाप्त ॥

NA
 Proofread by Vishwas Bhide and Sun-
 der Hattangadi.
 Reproofread by P. D. Kulkarni

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated August 6, 2014
 From <http://sanskritdocuments.org> .
 The text is prepared by volunteers and is
 to be used for personal study and research.
 The file is not to be copied or reposted for
 promotion of any website or individuals or for
 commercial purpose without permission.
 Help to maintain respect for volunteer spirit